

УДК 94(438.23):81'373.21

ІСТОРІЯ СІЛЕЗІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Данута ЛЕХ-КІРШТЕЙН

*Опольський університет
пл. Коперника, 11, Ополе, 45-040 (Польща)
Інститут полоністики і культурознавства
e-mail: filpol@uni.opole.pl*

У статті висвітлюється історія Сілезії крізь призму географічних назв та простежується вплив на них сілезько-німецьких, сілезько-чеських і сілезько-лужицьких контактів. Джерелом географічних назв послужив “Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska”, картотека цього словника, а також інші матеріали, в яких досліджено цю місцевість.

Ключові слова: Сілезія, географічні назви, сілезько-німецькі контакти, сілезько-чеські контакти, сілезько-лужицькі контакти.

Сілезія, розташована посередині Європейського континенту, споконвіку була територією, за яку точилася постійна боротьба і яка часто змінювала своїх господарів – від польських П'ястів, чеських Габсбургів, пруських Гогенцоллернів аж до гітлерівської Німеччини. В результаті, у цьому краї змішувалися різні мови, культури, вірування і цінності. Упродовж віків зазнавала змін лексична система краю, передовсім географічні назви, які пасивно піддавалися природним асиміляційним процесам, адміністративним змінам, а також рішенням місцевого населення. Будучи свідками історичних подій, політичних та ідеологічних рішень, вони зафіксували багато з них, завдяки чому стали своєрідними свідками минулих часів.

Метою цієї статті є висвітлення історії Сілезії крізь призму географічних назв, котрі впродовж віків виникали на цій розмаїтій з огляду на політику, мову, культуру прикордонній території, а також простеження в них основних впливів: німецького, чеського і лужицького.

Географічні назви вибрано зі “Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska”¹ і з картотеки цього словника, що зберігається в Сілезькому інституті в Ополе, а також з доступних опрацювань, карт і досліджень місцевості.

Назви і найдавніша історія Сілезії. Найдавніші збережені сілезькі назви, що дійшли до наших днів, є найбільш виразними знаками просторової орієнтації – йдеться про назви великих річок, гір та їхніх вершин². Вони мають праїндоевропейське походження й інформують про переміщення різних племінних груп (балтійських, угрофінських, іранських, германських) на великих територіях сучасної Слов'янщини. Багато назв з

¹ Порівн.: Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T.1. Warszawa–Wrocław, 1970; T.2–3. Warszawa–Wrocław, 1985, 1986; T.4. Warszawa–Wrocław, 1988; T.5–15. Opole, 1991–2011.

² Порівн.: Popowska-Taborska H. Wczesne dzieje Słowian w świetle języka. Warszawa, 1993. S.43–45.

цього періоду важко витлумачити однозначно, через що у ряді випадків вони мають по кілька етимологій. Так, назва ріки *Одра* (814 хроніка *Oderam*; в німецьких джерелах *Odera*, *Oddora*, *Odra*) походить, вірогідно, від праформи **adro-*, порівн. авестійське *adu-* 'вода, потік'; ріки *Huca* (981 хроніка *Nizzam*; німецькою *Neiße*) пов'язана з індоевропейськими коренями **nūd-* і **neid-*, що означають воду, що тече, і які є в різних європейських мовах³, або з коренем германського походження **nōs-*, котрий стосується каменистого русла ріки (Bab 91); ріки *Olza* (1290 *Olzam* асс.), що продовжує попереднє **Oldza* (вірогідно від **Olbga*) – поєднується з і.-є. **e/ol-* 'плисти' (Bab 199–202), так само, як і ріки *Олава* (1155 *Olaua*). Крім так званих староевропейських гідронімів, про дослов'янські впливи свідчать також найдавніші ороніми досліджуваної території, наприклад, назву *Sudety* (II ст. н.е.) вважають кельтською, *Beskidy* – германською або фракійською⁴.

Пізніші топоніми свідчать про перебування в Сілезії слов'ян, або, принаймні, про співіснування різномовних племінних об'єднань. У Баварському Географі (середина IX ст.) під назвою "*Zapiska karolińska*" вперше зафіксована назва всього досліджуваного регіону та людей, що його населяли. Етнонім *Ślężanie* (Sleenzane) походить від назви ріки "*Śleza*" – лівої притоки Одри в околицях Вроцлава, або від ороніму з подібною назвою. Найдавніші збережені записи з 1155 р. у формі *Scienza* і з 1208 р. *zlenze*, *zlenzam* вказують на першоформу *Śleza*, яку можна реконструювати як праслов'янську *Slęga* і етимологічно пов'язати із старопольськими та розмовними словами "*ślęgnąć*" "просякнути вогкістю, змокнути", *sleganina* "сльота"⁵. Інші етимології вказують на зв'язки з назвою германського племені Силінгів, яке ще в V ст. перебувало на території Сілезії⁶, або на староевропейське або індоевропейське походження, порівн. **Syl-* або **Sleza*⁷. Сучасна назва *Śląsk* утворена від прикметника чоловічого роду **Slęz-ьскъ*, вона могла також прийти на зміну старшій назві *Śląsko*, що є похідною від прикметника середнього роду **Slęz-ьско*⁸.

Записи Баварського Географа містять інформацію також про інші племена, що проживали на цих теренах і були окремими територіальними одиницями – це плем'я *Golezyców* в околицях нинішнього Рацибужа (*Golenzici* < **Golešici*, що, імовірно, означає ватагу куваських ляхів, які охороняли перевал, який у наш час називають Моравською брамою), *Opolani* в околицях Ополя (*Opolini* < **O-pol-jan-e*, 'той, що мешкає в Ополе', порівн. заг. н. *opole* 'адміністративна, фіскальна і судова одиниця, що охоплює кільканадцять сіл') і *Dziadosiedzan* в околицях Глогова (*Dadosezani* < **Dědo-sěd-jan-e* 'що мешкають в садибі дідів')⁹. У документі, що фіксує утворення празького єпископства 1086 р., міститься згадка про племена *Trzebowian* біля Легніци (*Trebouane* < дієсл. *trzebić* 'проріджувати ліс', порівн. також *Trzebnica*) і *Bobrzan* біля *Żagania* (*Poborane* < н. ріки *Bóbr*)¹⁰. Ці назви, безперечно, мають праслов'янське походження.

³ Порівн.: Rymut K. Nazwy wodne // Polskie nazwy własne. Encyklopedia. Warszawa–Kraków, 1998. S.270–272.

⁴ Mrózek R. Nazwy górskie // Polskie nazwy własne. S.263 i in.

⁵ Порівн.: Borek H. Wśród śląskich nazw. Opole, 1991. S.18–20.

⁶ Порівн.: Golqb Z. O pochodzeniu Słowian w świetle faktów językowych. Kraków, 2004. S.226–228.

⁷ Порівн.: Babik Z. Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny. Kraków, 2001. S.274–276.

⁸ Rudnicki M. Plemiona śląskie // Studia językoznawcze poświęcone prof. dr. St. Rospondowi. Wrocław, 1966. S.423–424.

⁹ М.Рудницький доводить, що форма *Dziadoszanie*, зафіксована в польській історіографії, є абсолютно неправдоподібною. Порівн.: Rudnicki M. Plemiona śląskie. S.427.

¹⁰ Ibid. S.423–427.

Подібним чином про слов'янське заселення досліджуваного терену інформують найменування, що охоплюють гідроніми, які виникли пізніше, ніж попередньо обговорювані, зазвичай, це назви малих річок. З тих часів походять назви деяких приток Одри, наприклад, *Biala* (1284 *Biele* < *biały* < псл. **bělъ* NGŚ I 40), *Brynica* (1228 *Brenicham fluvium*; перв. *Brennica* < псл. **brъnije* “болото” NGŚ I 102–3), (1260 *der Clodnicze* < *kłoda* < псл. **kolda* NGŚ V 21); приток Вісли – *Przemsza* (1360 *Prze(msa)*, перв. **Permъši* < **тъchъ* “ріка, що пливе мохами” Bab 512–3) *Pszczyńska* (1423 *Plessen*, перв. *Plszczyzna* // *Blszczyzna* < дієсл. *bleszczyć* < псл. **blěščiti* “блискати, осліпити блиском” або *pluszczyć* ‘плюскати’, також *plszczenie* ‘блистіння’ NGŚ XI 66), *Gostynia* (1360 *Goscina* < псл. **gostiti* ‘гостювати’, **gostъ* ‘гість’ NGŚ III 72, Bab 391–2, порівн. теж *Goścין* // *Goszczyń, Gościna* // *Goszczyzna* від 1136 р. SSNO 176) і багато інших.

Сілезько-німецькі контакти. Про наступні етапи історії Сілезії можна почерпнути інформацію з місцевих назв, що утворилися у ході заселення краю – вони відображають особливо виражені тут сілезько-німецькі взаємини. З початку XIII ст. інтенсифікуються процеси освоєння цих земель, що супроводжуються закладанням міст західними сусідами¹¹. Середньовічна колонізація пришвидшує економічний та суспільний розвиток регіону, зростає кількість поселень на раніше заліснених територіях, відбувається інтенсивне заселення міст. Перші міста, закладені в Сілезії за німецьким правом – це *Złotoryja*, записана близько 1200 р. як *Gulpergk* (Kart. NGŚ) і *Lwówek, Löwenberg 1217* (NGŚ VII 41). Вони стають важливими осередками видобування природних ресурсів і водночас центрами для лісово-ланових сіл, розташованих у передгір'ї Карконош.

Для цих теренів характерна повторна локація польських міст за західним правом. Так, *Wrocław* – стародавнє місто, вперше згадане у зв'язку зі створенням єпископства: *Johannem Wrotizlaensem 1000* (NGŚ XV 131), повторно було локоване у 1241 р.; *Środę*, первісно *Novoforo 1208* (NGŚ XIV 33) – в 1221 р. В опольському князівстві таких міст було менше – лише *Glubczyce: in circuitu qui dicitur na glubcicich 1107* (NGŚ III 49) – в 1230 р. і *Gościęcín: Gostintin 1221* (NGŚ III 74) – бл. 1225 р.¹²

Багато нових населених пунктів колонізатори назвали на німецький манер, наприклад, *Hyrzberc 1281* < нім. *der Hirsch* ‘олень’ + *der Berg* ‘гора’, суч. *Jelenia Góra* (NGŚ IV 92); *Sebyneuche* бл. 1300 < нім. *sieben Eichen* ‘сім дубів’, суч. *Dębowy Gaj* (NGŚ II 102); *Tanberch 1272* < нім. *die Tanne* ‘ялинка’ + *der Berg* ‘гора’, суч. *Jodłów* (NGŚ IV 106); *Waldenberch 1305* < нім. *der Wald* ‘ліс’ + *der Berg* ‘гора’, суч. *Wałbrzych* (NGŚ XIV 156).

За свідченням тогочасних історичних документів, багато ойконімів тоді виникло вже на землях Сілезії; німецький елемент взаємодіяв зі слов'янським, що проявилось у пізнішому наближенні назв до польських. Відбувалося це шляхом **фонетичної адаптації**: *Hažlach* (*Hesleth 1305, de Haslach 1365, Hažlach 1612* < *Hasel-ach* ‘місце, де росте ліщина’ NGŚ IV 10), *Rozbark* (*Rosenberg* бл. 1250, *Rozbark 1659* < *Rosenberg* ‘трояндова гора’ NGŚ XI 145); **структурної адаптації**: *Szonów* (*Sonouo 1245* < нім. *Schön(e)* або *Schön-au* ‘гарна нива’, спольщені за морфологічним критерієм *Szon-ów* NGŚ XIII 151); дуже часто **шляхом появи гібридів**: *Biedrzychowice* (*Bedrchowicci, Fredrichsdurff, Friedersdorf 1228* < нім. вл. н. *Friedrich* з польським суфіксом *-owice* NGŚ I 44–45), *Gotarów* (*Godeshard 1257, Gothardisdorf 1338* < нім. вл. н. *Gothard* з польським суфіксом *-ów* NGŚ III 76). У

¹¹ Порівн.: *Lis M. Górny Śląsk. Zarys dziejów do połowy XX wieku. Opole, 2001. S.28–31.*

¹² *Herzig A., Ruchniewicz K., Ruchniewicz M. Śląsk i jego dzieje. Wrocław, 2012. S.35–39.*

деяких місцевостях польські та німецькі назви взаємоіснували, наприклад: *Olesno* // *Rosenberg* (*Olesno* 1226, *Rosenberc* 1300, *Rosenberg* (*Olesno*) 1460 < пол. *olcha*, разом з нім. *Rosenberg* 'гора з трояндами' NGŚ IX 71–72).

Поряд з німецькими у середньовіччі розвивалися й місцеві поселення, що видно з ойконімів, які репрезентують найчастіше вживані польські типи найменування, інформують про терени, спосіб заселення, культуру та спосіб організації життя. Тут представлено назви **топографічні**: †*Głogów*, суч. *Głogówek* (*Glogov* 1213 < *glóg* NGŚ III 47), *Leśnica* (*Lesnicie* 1217 < *las* NGŚ VI 132); **патронімічні**: *Chocianowice* (*Chazenowiz* 1213 < ім. *Chocian* NGŚ II 14), *Łowkowice* (*Lofcovici* 1218 < н. ос. *Łowek*, *Łowka* SSNO III 336 NGŚ VII 73); **присвійні**: †*Jaroslav*, пізніше *Kazimierz* (*Jaroslav* 1198 < ім. *Jaroslav* NGŚ IV 160), *Lubrza* (*Lubra* 1223 < н. ос. **Luber* NGŚ VII 33–34) та **культурні**: †*Opole* (*Opolini* (*plemie*) ок. 945 р. < *opole* NGŚ IX 88), *Ujazd* (*circuitio iuxta Cozli* 1155 < *ujazd* 'sposób wydzielania majątku', też 'wydzielony majątek' NGŚ XIV 127).

Збільшення кількості німецьких ойконімів після XV ст. є результатом офіційної германізації назв новіших фільварків, мастків і промислових поселень. Водночас багато німецьких назв, як в попередні періоди, зазнавали спольщення. Траплялося також, що німці надавали поселенням раніше усталені польські назви, лише дещо онімечуючи їх¹³.

Такий стан був характерним для системи географічних назв до грудня 1740 р., коли в результаті атаки військ прусського короля Фрідріха II Гогенцоллерна більша частина Сілезії була приєднана до Пруської держави, де вона залишалася до початку 1945 р.¹⁴

З самого початку захоплення Сілезії Пруссія проводила діяльність, спрямовану на онімечення мешканців. Важливе місце в політиці онімечення займало переселення з ініціативи Фрідріха II (проводилося з 1742 р., яке, з огляду на масштаби, назвали фрідріхівською колонізацією. Необхідність переселення в Сілезію мешканців ззовні (близько 62 тис. колоністів) влада тлумачила потребами занедбаного регіону. У цей період тут було засновано близько 240 нових поселень, а також збудовано багато господарств у вже існуючих селах¹⁵.

Цікаве джерело інформації про історію Сілезії того періоду становлять географічні назви. З них, з-поміж іншого, довідуємося, що першим поселенням, заснованим близько 1748 р., головним чином, землеробським колоніям, а також лісовим, ремісничим та гутницьким поселенням було надано німецькі назви, які увіковічували прусських господарів та чиновників: *Süssenrode*, суч. *Młodnik*: *Sueszenrode* 1784 < прізви. прусського чиновника *Süssenbacha* і нім. кореня *-rode* 'корчування, вирубування в лісі' (NGŚ VIII 32); *Tauenzinow*, сьогодні *Okoly*: *Tauenzienow* 1773 < прізви. прусського генерала *von Tauenzien* (NGŚ IX 65); *Radomierowice*, нім. *Plümkenau*: *Pluemkenau* 1784 < прізви. прусського чиновника *Plümicke* (NGŚ XI 96). Польські назви знову було германізовано, наприклад: *Kały*, нім. *Podewils*: *Caly* 1595, *Podewils* 1784 < прізви. прусського чиновника *Podewilsa* (NGŚ IV 128). Проте можна було зауважити і силу рідної землі: поряд із німецькими співіснували польські назви або утворювалися польські неофіційні відповідники, наприклад: *Gasthaus* // *Herby*: 1874 (NGŚ IV 15); *Althütten* // *Stare Huty*: 1845 (NGŚ IV 25); *Bienengarten* // *Pszczelnik*: 1896 (NGŚ XI 65); *Neudorf* // *Polnisch* // *Nowa Wieś polska*: 1845 (NGŚ X

¹³ Borek H. Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych. Opole, 1988. S.326.

¹⁴ Lis M. Śląskie trwanie polskości (do XIX wieku) // Przemiany świadomości społeczeństwa na Śląsku. Materiały na konferencję naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego w dniu 13 września 1985 roku w Opolu. 1985. S.6–8.

¹⁵ Borek H. Kolonizacja fryderycjańska na Górnym Śląsku w świetle nazewnictwa miejscowego // Onomastica Slavogermanica. XVI (1988). S.5–30.

126) чи *Juliusburg // Radziejów*, жартівливо перероблений на *Kradziejów: Juliusburg, Kradziejów*: 1845 (NGŚ XI 103–104).

Наступний етап в історії Сілезії ілюструє система назв, що склалася у XX ст. перед Другою світовою війною після років революції, повстань та боротьби за польські права. Так зване *гітлерівське онімечення* мало на меті остаточне онімечення сілезьких найменувань і охоплювало не лише назви місцевості, а й інші територіальні назви¹⁶. Як свідчить аналіз топонімів того періоду, до 1933 р. змін було небагато, посилення процесу припало на 1936 р. в опольському окрузі, на 1937–1938 рр. – у вроцлавському та легніцькому округах. Саме тоді було повністю змінено польські назви, наприклад, *Puscina* (*Puscina* 1886, *Ödfeld* 1936 NGŚ XI 79), *Puszyna* (*Pussina* бл. 1300, *Erlenburg* 1936 NGŚ XI 79), *Świerczów* (*Swirchow* 1300, *Hortingen* 1936 NGŚ XIV 43), а також впроваджено нові німецькі назви замість раніше онімечених назв з метою затирання ознак польськості, наприклад, *Makowice* (*Makowitz* ок. 1300, *Mogwitz* 1825, *Breitenfeld* 1936), *Oleszka* (*Oleska* 1320, *Olleschka* 1743, *Nieder Erlen* 1936 NGŚ IX 72), *Pociękarb* (*Potzenkorb* 1743, *Rodemark* 1936 NGŚ X 72).

Ознакою часу мали стати назви, що увіковічували німецьких керівників, наприклад, *Szczedrzyk: Scedricz* ок. 1300, *Hitlersee* 1934 < канцлера Рейху *Hitlera* (NGŚ XIII 132), *Zabrze: Sadbre* 1305, *Hindengurg* 1915 < фельдмаршала *Hindenbarga* (Kart NGŚ).

Разом з тим, у східній частині Верхньої Сілезії, яка в 1922 р. внаслідок рішень плебісциту відійшла до Польщі, на урядовому рівні відбувалася реполонізація системи назв, наприклад, *Świętochłowice* (зам. *Schwientochlowitz* NGŚ XIV 53), і полонізація німецьких назв, наприклад, *Królewska Huta* (зам. *Königshütte* NGŚ II 19), *Pszczyna* (зам. *Pless* NGŚ XI 66).

Після Другої світової війни, згідно з Потсдамським договором, землі Верхньої та Нижньої Сілезії повернулися до Польщі. Комісія з утвердження назв місцевості розпочала роботу над реполонізацією сілезьких найменувань, реконструювала назви на підставі історичного та територіального матеріалу¹⁷, а первинні німецькі назви піддала полонізації, наприклад, *Olbrachcice Wielkie* (перв. *Albrechtsdorf* 1335, аналогічно до *Olbrachcice* < *Olbrechtsdorf* NGŚ IX 69), *Jedlinka* (перв. *Thanus* бл. 1300 NGŚ IV 89), *Dąbrowica* (перв. *Eichberg* 1677 NGŚ II 90). Передусім, усувалися сліди німецьких популярних назв, що походили від прізвищ гітлерівських керівників, наприклад, *Golska Góra* замість *Hindenburghöhe* (NGŚ III 63).

Сьогодні у Сілезії проживає велика німецька меншина. Згідно з “Постановою про національні та етнічні меншини та про регіональну мову” від 6 грудня 2005 р., деякі місцеві назви функціонують у польській та німецькій формі, напр. *Walidrogi // Schulenburg, Izbicko // Stubendorf, Nakło // Nakel, Suchy Bór // Derschau*, із застереженням, що німецькі назви не можуть бути гітлерівською пропагандою, а тільки історичними назвами до 1936 р. Частина з цих назв становлять фонетичні адаптації, наприклад, *Przewóz // Przewos, Czarnocin // Scharnosin*, багато з них є перекладами, наприклад, *Smolarnia // Pechhütte* або кальками (*Dobrodzień // Guttentag*), а також мовними гібридами (*Chrzostowice // Chronstau, Raszowa // Raschau*.)

¹⁶ У Воєводському архіві в Ополе зберігаються таємні матеріали (т.зв. *Flurnamenforschung*), що стосувалися акції “*Fort mit der polnischen Fassade*”, про яку докладно пише С.Роспонд (див. *Rospond S. Poszczyzna śląska. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970. S.110–116*).

¹⁷ *Ibid. S.114–116*.

Сілезько-чеські контакти. Окремою проблемою є історія цешинської землі, що з самого початку була пов'язана з надплеменною організацією великоморавської держави, а пізніше входила у створену династією П'ястів Польську державу. Під час поділу вона перейшла у безпосереднє володіння Габсбургів і на багату століть стала частиною Чеської держави. Опавське і Карнівське князівства отримали князі Ліхтенштейнські¹⁸.

Аналіз записів топонімічного матеріалу, виконаний Робертом Мрузком¹⁹, доводить, що до XV ст. лише дві назви мали фонетичні риси чеської мови: *Błędowice* (1335 *Bluda Mróz* 41) і *Dąbrowa* (1229 *Dubrowa Mróz* 57). Натомість, польсько-чеські мовно-називні контакти з другої половини XV ст. до середини XVIII ст. мають канцелярський характер і не підтверджені живими мовно-етнічними стосунками, наприклад, у Белзькому повіті *Dziedzice* (1465 з *Diedicz Mróz* 63), *Rudzica* (1452 *Rauditz Mróz* 153); в Цешинському повіті *Pruchna* (1447 *Prachnie Mróz* 146), *Zabłocie* (1504 *od Zablaty Mróz* 189); у Фрідецько-Містецькому повіті *Gnojnik* (1445 з *Hnoynika Mróz* 69), *Piasek* (1466 *foytowi Pisieczkemu Mróz* 138); в карвінському *Bogumin* (1478 *na Bohunine Mróz* 43), *Grodziszczce* (1447 *Hradyszczce Mróz* 74). Польсько-чеські (моравські) ознаки проявляються також у деяких прикордонних назвах, наприклад, *Racimów* (зам. **Wrocimów*), *Pržno*, *Dobracice*²⁰.

З огляду на назви, цікавою прикордонною територією є також сілезько-моравське прикордоння і загалом терени так званої волоської колонізації, яка в XV–XVI ст. дійшла словацько-волоською хвилею до Сілезії²¹. Вагомими тут, отже, є впливи словацькі (*Blatny*, *Mrażnica*), “волоські” (*Grapa*, *Kiczera*) і вплив ласької мови (*Krkawica*, *Slatinka*).

У декількох поселеннях Верхньої Сілезії досі функціонують говірки ласької мови з польсько-чеськими (моравськими) рисами. Більшість назв із тих теренів має лаські риси у діалектних та зафіксованих формах, наприклад, *Branica* (зам. **Bronica*), *Hradczany* (зам. **Gródczany*), *Petrzacin* (зам. **Pietrzecin*), у раціборському повіті такі риси зберігає перенесена назва *Krawarz* (зам. *Krowiarki*), а в глущицькому повіті спостерігаються чеські форми, наприклад, *Głubczyce* (перв. **Hlubčice*), *Księże Pole* (*Kresnepole* 1220), польсько-чеські, наприклад, *Lisięcie* (*Lysenticz* 1281, чеськ. *Listice*), *Zubrzyce* (*Sanvricz* 1281, перв. *Ząbrzyce*)²².

Сілезько-лужицькі контакти. На особливу увагу в плані назв заслуговує також Лужиця. Історія цієї прикордонної території непроста. У 1002–1031 рр. Лужиця була об'єктом боротьби між Польщею та Саксонією. У 1002 р. її приєднав до Польщі Болеслав Хоробрий, проте незабаром, у 1031 р. вона знову потрапила під німецький вплив у складі маркграфства Мейсен. У 1075 р. Верхню і Нижню Лужицю отримав у спадок чеський князь Вратислав, а за часів панування люксембурзької династії вони були інтегровані у чеську державу. У 1346 р. Згожелець, Любань, Циттау, Будишин, Лебау і Каменц створили Спілку Шести міст²³. У 1635–1815 рр. Лужиця ввійшла до Саксонського Королівства, а з 1815 р. більша її частина (між Нижньою Лужицею та північною

¹⁸ Lis M. Górny Śląsk. S.32–43.

¹⁹ Mrózek R. Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego. Katowice, 1984.

²⁰ Ibid. S.306–308.

²¹ Idem. System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku. Katowice, 1990.

* Тобто румунські, угорські, південнослов'янські, руські тощо.

²² Borek H. Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych. S.298–299.

²³ Schrage G. E. Górne Łużyce do 1346 r. // Dzieje Górnych Łużyc. Władza, społeczeństwo i kultura od średniowiecza do końca XX wieku / Red. J. Bahlcke. Warszawa, 2007. S.67–111.

Верхньою Лужицею) належала Пруссії²⁴. З 1871 р. вся Лужиця перебуває у межах об'єднаної Німеччини²⁵.

Внаслідок близького сусідства Лужиці і Польщі, в сілезьких назвах простежуються сліди лужицьких говірок. Через раніше онімечення смуги цього прикордоння важко визначити межі між сілезькими та верхньолужицькими говірками. Неможливо встановити це також на основі власних назв, оскільки в минулому околиці Згожельця були малозаселеними²⁶. Ономастичні дослідження доводять зв'язки з верхніми лужичанами в межах давнього Вроцлавського воєводства між Нисою Лужицькою та Квісою. С. Сохачка наводить, зокрема, такі лужицькі назви, як *Pieńsk* (*Penzig* 1241 < в.-луж. *pjenk* 'рніак', ст.луж. *pjeń* з суфіксом *-sk* Soch 113), *Zgorzelec* (*villa Goreliz* 1071 < луж. *gorēti* // *zgorēti* 'палити' Soch 114)²⁷.

Місцеві та вищого рівня територіальні назви є єдиним історичним доказом, який дає змогу відтворити мовні польсько-нижньолужицькі кордони. У топонімах давнього Зеленогурського воєводства можна виявити елементи назв поселень нижніх лужичан, наприклад, *Dobrzyń* (*Dabir* 1452, давн. *Debrno* < н.-луж. *debr* 'долина' Soch 115), *Drzeniów* (*Drehne*, давн. *Drēnow* < ст.луж. *drēn* 'терен – кущ' Soch 115), *Gubin* (*Ort Guben als Salzniederlage* 122 < н.-луж. *guba* 'гирло ріки' або від вл. н. *Guba* Soch 116), *Kalki* (*zum Kalke* 1391 < луж. *Kalk* < ст.луж. *Kalek* < н.-луж. *kal* 'мале болото' Soch 116)²⁸.

Лужицькі сліди досі збереглися в полонській топонімії, наприклад, перв. *Dubrawa* (*Dubrau* 1787 < в.-луж. і н.-луж. *dubrawa* 'дїброва' NGŚ II 89) тепер має назву *Dąbrowa Łużycka*. Лужицька топонімія є важливою проблемою польсько-німецького прикордоння, проте, на жаль, в Польщі все ще нема окремого дослідження, присвяченого цьому питанню.

Таким чином, географічні назви Сілезії засвідчують бурхливий розвиток історії регіону і становлять важливе джерело інформації про нього. Змінність історичних процесів у регіоні призвела до того, що сілезькі ойконіми, починаючи з X ст., мали різну мовну форму: польську, німецьку, чеську та лужицьку. Нові назви виникали разом з новими володарями, а подеколи з їх допомогою влада маніпулювала місцевим населенням. Сьогодні у деяких місцевостях Сілезії функціонують польські та німецькі назви. Це спричиняє багато суперечок, але водночас є свідченням історії того часу: часу, коли йдеться про природну асиміляцію, коли цінність полягає в розмаїтті, багатоетнічності, багатомовності, коли захищаються права національних меншин.

Список скорочень

- бл. – близько
- в.луж. – верхньолужицький
- вл.н. – власна назва
- давн. – давній

²⁴ Schunka A. Górne Łużyce między pokojem praskim a kongresem wiedeńskim (od 1635 do 1815 r.) // Dzieje Górnych Łużyc. S.161–201.

²⁵ Belzyt L., Rautenberg H.-W. Górne Łużyce od kongresu wiedeńskiego do końca pierwszej wojny światowej (1815–1918) // Dzieje Górnych Łużyc. S.203–248.

²⁶ Порівн.: Polskie nazwy własne. Encyklopedia. Warszawa-Kraków 1998. S.414–417.

²⁷ Sochacka S. Łużyckie nazwy miejscowe na pograniczu polsko-niemieckim (zarys problematyki) // Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe. Warszawa, 1997. S.111–119.

²⁸ Ibid.

заг. н. – загальна назва
зам. – замість
і.-є. – індоєвропейський
ім. – ім'я
луж. – лужицький
н.луж. – нижньолужицький
нім. – німецький
перв. – первісний
порівн. – порівняйте
прізви. – прізвище
псл. – праслов'янський
ст.луж. – старолужицький
суф. – суфікс
чеськ. – чеський

Список скорочень літератури

Bab – *Babik Z.* Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny. Kraków, 2001.

NGŚ – Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T.1 / Red. S.Rospond, Warszawa–Wrocław 1970; T.2–3 / Red. H.Borek. S.Rospond. Warszawa–Wrocław, 1985, 1986; T.4 / Red. H.Borek. Warszawa–Wrocław, 1988; T.V–XV / Red. S.Sochacka. Opole, 1991–2011.

Kart – kartoteka Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska (Instytut Śląski w Opolu).

Mróz – *Mrózek R.* Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego. Katowice, 1984.

Soch – *Sochacka S.* Łużyckie nazwy miejscowe na pograniczu polsko-niemieckim (zarys problematyki) // *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe* / Red. Jadwiga Zieniukowa. Warszawa, 1997. S.111–119.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Red. W.Taszycki. T.I–VI. Wrocław, 1965–1983; T.7. Suplement / Opr. Malec M. Wrocław, 1984–1987.

Переклад з польської
Світлани Винниченко

HISTORY OF SILESIA THROUGH THE PRISM OF PLACE NAMES

Danuta LECH-KIRSTEIN

*Opole University
11, Kopernik Sq., Opole, 45-040 (Poland)
Institute of Polish Studies and Cultural Studies
e-mail: filpol@uni.opole.pl*

The history of Silesia in the light of geographical names is highlighted in the article. The influence of Silesian-German, Silesian-Czech and Silesian-Lusatian contacts on them is pointed out. "Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska", card index of this dictionary, and other materials that concerned the area served as the source of geographical names.

Key words: Silesia, geographical names, Silesian-German contacts, Silesian-Bohemian contacts, Silesian-Sorbian contacts.

ИСТОРИЯ СИЛЕЗИИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЙ

Данута ЛЕХ-КИРШТЕЙН

*Опольский университет
пл. Коперника, 11, Ополе, 45-040 (Польша)
Институт полонистики и культуроведения
e-mail: filpol@uni.opole.pl*

В статье освещается история Силезии сквозь призму географических названий и прослеживается влияние на них силезско-немецких, силезско-чешских и силезско-лужицких контактов. Источником географических названий послужил "Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska", картотека этого словаря, а также другие материалы, в которых исследована эта местность.

Ключевые слова: Силезия, географические названия, силезско-немецкие контакты, силезско-чешские контакты, силезско-лужицкие контакты.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.13

Прийнята до друку 04.07.13